

17. srpnja 2017.

Inovacije za visoko vrijedne poljoprivredne površine na otocima

Izvještaj sa seminara održanog na području učenja
"Dalmatinski otoci" u sklopu projekta HNV-Link

Ovaj projekt financiran je od strane Europske unije u sklopu programa Obzor 2020 pod brojem ugovora 696391

Autori

Goran Andlar	Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Marija Roglić	Lokalna akcijska grupa "LAG 5"
Slađana Pavlinović Mršić	Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

Audio zapis

Sani Sardelić	Gradski muzej Korčula
----------------------	-----------------------

Sudionici

Organizacija	Sektor	Područje (otok)	
Filip Bubalo	4 GRADA - Dragodid	Civilni	Hvar
Milan Vojinović	Rasadnik Anemona	Privatni	Korčula
Dubravka Šerković	Slow Food Pelješac	Civilni	Pelješac
Dragan Medan	LAG 5	Civilni	Mljet
Tanja Stanić	Mala sirena	Civilni	Pelješac
Sani Sardelić	Gradski muzej Korčula	Javni	Korčula
Jelena Petrov	JU RERA SD	Javni	Splitsko-dalmatinska županija
Nastja Logar	Sunce	Civilni	Split
Goran Andlar	Agronomski fakultet	Znanstveni	Zagreb
Antonio Morić	CRO GIS	Civilni	Split
Španić			
Vlaho Komparak	OPG Vlaho Komparak	Privatni	Korčula
Vjeran Filippi	Restoran /LAG 5	Privatni/civilni	Korčula
Dijana Marović	Eko Škoj	Privatni	Korčula
Marija Roglić	LAG 5	Civilni	LAG 5
Slađana Pavlinović Mršić	Ekonomski fakultet	Znanstveni	Split
Pamela Tanjić	LAG Škoji	Civilni	LAG Škoji

Sažetak

U sklopu provedbe projekta Obzor 2020 "Poljoprivreda na područjima velike prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje" **14. srpnja 2017.** godine **u gradu Korčuli** održan je seminar na temu visokovrijednih poljoprivrednih površina na otocima. Seminar su otvorili predsjednik LAG-a 5 Vjeran Filippi i gradonačelnik grada Korčule Andrija Fabris. Na seminaru su sudjelovali predstavnici znanstvenog, javnog, privatnog i civilnog sektora koju su u sklopu radnih sesija diskutirali o rezultatima do sada provedenih istraživanja u sklopu projekta te raspravljali o elaboraciji, mogućnostima i ograničenjima provedbe vizije visokovrijedne poljoprivrede na otocima. Definirana je vizija visokovrijedne poljoprivrede na otocima.

Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege poljoprivrede niskog intenziteta i ruralnog turizma temeljenog na lokalnim resursima i vrhunskim proizvodima.

Istaknuto je kako se mora pristupiti identifikaciji poljoprivrednih i vezanih djelatnosti prepoznatog potencijala koji će postati nositelj afirmacije PPVPV- a koji je temeljen na inventarizaciji postojećih resursa, stanju tržišta i primjerima dobre prakse. Na taj način će se doprinijeti argumentiranju ekonomskog potencijala očuvanja mozaičnog krajobraza.

Slika 1 Seminar "inovacije za visokovrijedne površine na otocima", Korčula, 17.07.2017.

Poljoprivreda velike prirodne vrijednosti

Poljoprivredno zemljište velike prirodne vrijednosti (PPVPV) sastoji se od onih područja u Europi gdje je poljoprivreda glavni način (najčešće dominantni) uporabe zemljišta i gdje se ta poljoprivreda podržava ili je povezana sa velikom raznolikošću vrsta i staništa ili prisustvom vrsta koje su od posebnog interesa za očuvanje u Europi, ili i jedno i drugo (Andersen et al, 2003).

Koncept poljoprivrede visoke prirodne vrijednost odnosi se na povezanost između određenih vrsta poljoprivrednih aktivnosti i pripadajućih okolišnih rezultata, uključujući visoke razine bioraznolikosti i prisutnost okolišno vrijednih staništa i vrsta. Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti (PPVPV) stoga je ključan indikator za procjenu utjecaja politika i potpora koje se na zaštitu i unaprjeđenje biološke raznolikosti, staništa i ekosustava ovisnih o poljoprivredi i tradicionalnim ruralnim krajobrazima (Eurostat, n.d.).

Razlikujemo 3 osnovna tipa PPVPV:

Tip 1: poljoprivredno zemljište s velikim udjelom poluprirodne ili prirodne vegetacije

Tip 2: poljoprivredno zemljište s mozaikom staništa i niskim intenzitetom korištenja zemljišta

Tip 3: poljoprivredno zemljište na kojem obitavaju rijetke vrste ili veliki udio europskih i svjetski populacija (Kazakova, Stefanova, & EFNCP, 2010)

Poljoprivreda velike prirodne vrijednosti na otocima

Područje učenja "Dalmatinski otoci" projektom je definirano kao područje koje pokriva teritorij LAG-a Brač, LAG-a Škoji i LAG-a 5.

Svaki od otoka obuhvaćenih ovim projektom ima svoje specifičnosti no ima i zajedničke karakteristike te srodne tendencije koje su svima zajedničke. Kao posljedica prenapučenosti obale otoci su u 19.-om stoljeću poljoprivredna oaza novom stanovništvu. Transformacija otočnog krajobraza u 19. stoljeću može se pratiti u terasiranju nepreglednih površina padina i širenju vinograda. Kao posljedica izolacije i samodostatnosti intenzivnost poljoprivredne proizvodnje gotovo se na svakom većem otoku na svojstven način manifestirala u iznimnoj krajobraznoj raznolikosti te svojstvenosti suhozidnih i drugih tehnika poljoprivredne obrade tla (Andlar, 2012). Kada govorimo o otocima u kontekstu visokovrijedne poljoprivrede ona se ocrtava u tipu 2 i mozaičnoj poljoprivredi koja je okarakterizirana ispreplitanjem pašnjaka,

vinograda, maslinika, šuma, oranica i livada te autarkičnoj poljoprivrednoj proizvodnji niskog intenziteta.

Slika 2 Janjina (poluotok Pelješac) 1940-ih (izvor: <http://www.janjina.croatia1.com>)

Slika 3 Janjina (poluotok Pelješac) 2017. (izvor: Google Maps)

PPPV tipa 2 na ovom području ocrtava se kroz prisutnost polu-prirodne vegetacije i odrasta, korištenja zemljišta i poljoprivrednih praksi koje potiču bioraznolikost i prisutnost mozaičnog krajobraza na širem području. Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti povezana je s prilagodbom poljoprivrednih praksi krajobrazu. Obzirom na geomorfologiju i poljoprivredne aktivnosti na otocima PPVPV se ocrtava u mozaiku s poljoprivredom niskog intenziteta za koju

su karakteristična mala polja i raštrkane poljoprivredne parcele s povrtnjacima, maslinicima, voćnjacima i vinogradima, obično na terasama ograđenima suhozidima (Abdessater et al, 2017).

Slika 4 Otok Brač, područje između obalnog poteza od Postira do Pučišća (Izvor: Andlar; 2012)

Poljoprivreda visoke prirodne vrijednosti kao koncept upisana je u europsku i nacionalnu legislativu te su za nju predviđene potpore:

U okviru Mjere 4 Programa ruralnog razvoja (Ulaganja u fizičku imovinu), postoji operacija 4.4.1 koja se odnosi na neproizvodna ulaganja vezana uz očuvanje okoliša. Kroz ovu operaciju moguće je financirati cijeli niz ulaganja

koja su usmjereni na očuvanje prirode, uključujući i ulaganje u podizanje suhozida.

U Mjeri 10 Programa ruralnog razvoja bit će uvedena operacija za održavanje suhozida. Kroz nju će biti moguće dobiti potporu za redovito održavanje već postojećih suhozida. Od korisnika ove potpore tražit će se da redovito održava suhozid tako da ga čisti od drače i ostale vegetacije koja ga obrasta, te da redovito popravlja dijelove urušenog suhozida (urušavanje uslijed kretanja stoke, snažnih vjetrova i sl.). Pri popravljanju urušenih dijelova suhozida, neće biti dozvoljeno koristiti vezivo (cement, vapno i sl.). Također, neće biti dozvoljeno koristiti pesticide unutar pojasa 2 m od zida (Karoglan, Darko, & Kazalo, 2016).

Lokalne razvojne strategije LAG-a Brač, LAG-a Škoji i LAG-a 5 temelje se na istim vrijednostima i tradiciji kao i koncept PPVPV nadograđujući ga očuvanom kulturnopovijesnom baštinom i održivim turizmom temeljenom na tradiciji i održivom razvoju.

Vizija LAG-a Brač navodi:

*Brač je jedinstven, za život, rad i posjet privlačan otok poduzetnih ljudi, organizacija i uprave koji pojedinačno i suradnjom doprinose očuvanju, promicanju i **održivom korištenju svih vrijednosti otoka** i unapređenju kvalitete života i boravka svih njegovih stanovnika i posjetitelja. **Održivo gospodarstvo** otoka temelji se na mudrom povezivanju tisućljetne tradicije i suvremenog stvaralaštva, bogate kulturne i prirodne baštine i inovativnog poduzetništva, te zdravih mediteranskih poljoprivrednih i drugih **tradicionalnih proizvoda**, s **održivim, cjelogodišnjim turizmom** posebnih interesa (LRS LAG Brač 2016).*

Vizija LAG-a Škoji navodi:

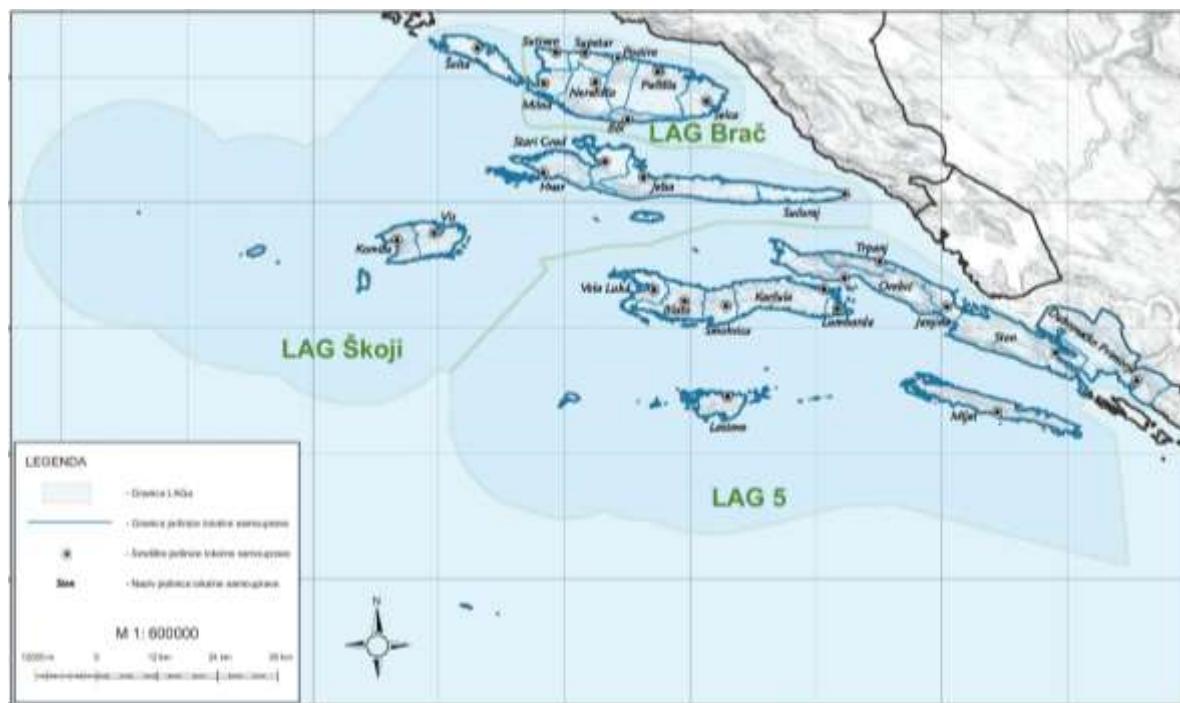
Mi smo gospodarski i društveno razvijeno područje zadovoljnih, obrazovanih stanovnika, u središnjoj Dalmaciji, mirisno i osunčano, s tisućljetnom

tradicijom očuvane kulturno povijesne baštine i mediteranskih krajolika
(LRS LAG Škoji, 2014).

Vizija LAG-a 5 navodi:

LAG 5 zajednica je s konkurentnom poljoprivredom i čitavim gospodarstvom koja svoj razvoj temelji na tradicijskim vrijednostima i održivom razvoju
(LRS LAG 5, 2016).

Ciljevi projekta "Poljoprivreda na područjima visoke prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje

Slika 5 Područje učenja "Dalmatinski otoci"

Cilj projekta "Poljoprivreda na područjima visoke prirodne vrijednosti: učenje, inovacije i znanje" koji se financira u sklopu programa Evropske unije za istraživanje i inovacije "Obzor 2020" jeste zagovaranje teritorijalnog pristupa za razvoj održive poljoprivrede i zaštite bioraznolikosti kroz razvoj i korištenje europske mreže koja će kreirati jači i dinamičniji lanac inovacija za bavljenje poljoprivredom na područjima visoke prirodne vrijednosti.

Na nacionalnoj razini cilj je kreiranje fokusne skupine koju će činiti predstavnici znanstvenog, civilnog, javnog i privatnog sektora koji će se zagovarati za valorizaciju mozaičnog poljoprivrednog krajolika na otocima (PPVPV tipa 2) kao temelja za spregu poljoprivrede i

održivosti s jedne strane te razvoja i očuvanja održive poljoprivrede i turizma na otocima, s druge.

Rezultati istraživanja: postojeće stanje i tendencije sustava

U sklopu provedbe projekta izrađena je Osnovna analiza stanja koje je identificirala postojeće stanje i strukturu korištenja poljoprivrednih površina kao i četiri glavna razdoblja koja su označila prekretnicu u načinu korištenja i obrade poljoprivrednih površina na području učenja "Dalmatinski otoci". Na temelju analize dostupne primarne i sekundarne literature izrađen je povijesni prikaz stanja poljoprivrede, poljoprivrednih praksi i površina u razdoblju prve industrijalizacije pa do danas. Analiza je pokazala razvojne tendencije i prepreke koje su zajedničke cjelokupnom području usprkos izuzetnoj specifičnosti svakog otoka koji je obuhvaćen ovim istraživanjem.

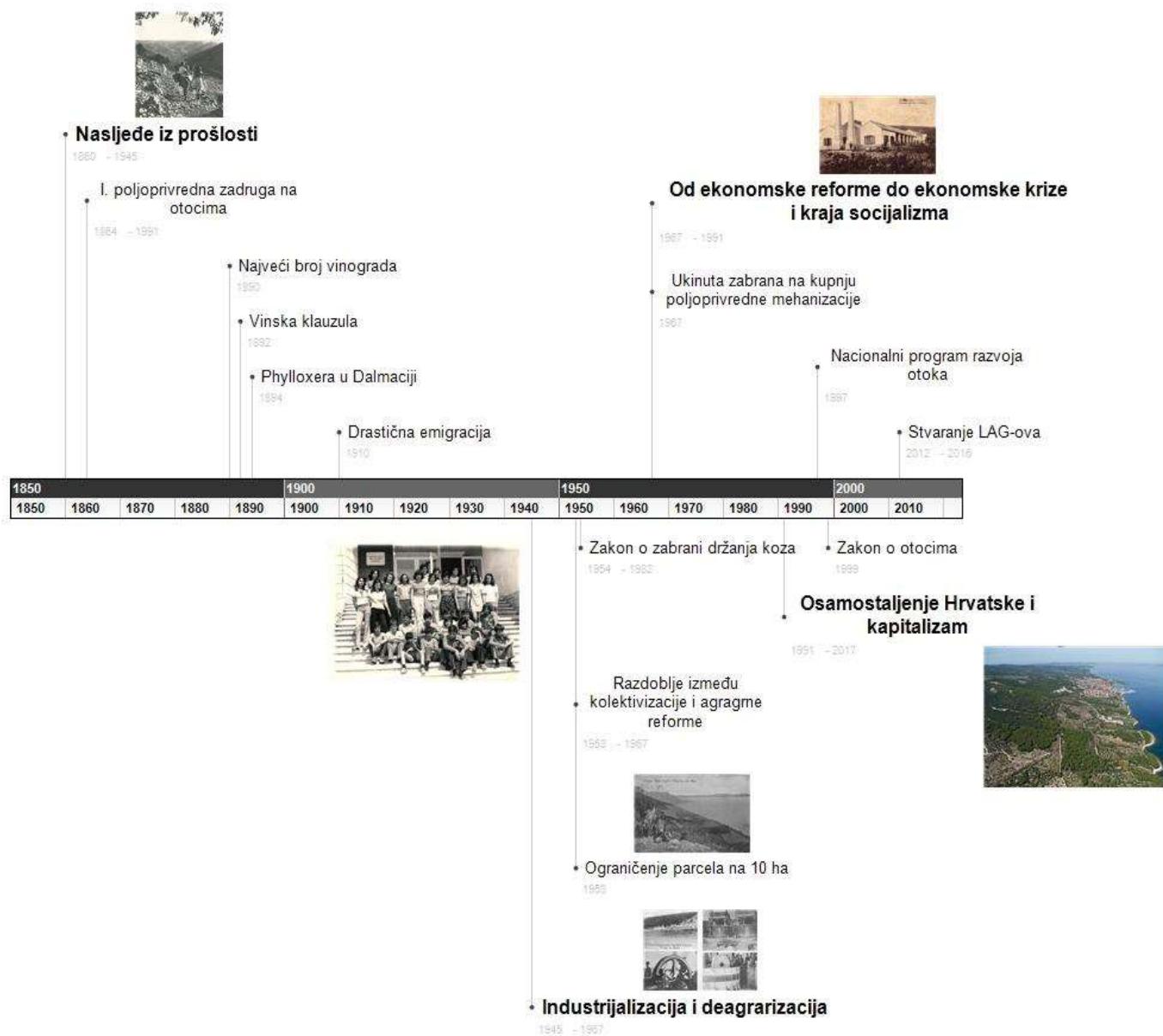
Područje učenja Dalmatinski otoci koje obuhvaća područje LAG-a Škoji, LAG-a Brač i LAG-a 5 dio je mediteranskog bazena u kojoj je sprega između čovjeka i prirode izuzetno jaka. Krajobraz dalmatinskih otoka vrhunac je raznolikosti, prepoznatljivosti te zastupljenosti antropogenog utjecaja. Krajobraz je to koji svoju pojavnost temelji na kontinuiranu balansiranju antropogenih i prirodnih procesa te koji su svjedočanstvo tradicionalne kulture i društveni zapis određenog vremena (Andlar 2012, 1).

Bitno je istaknuti da prilikom prikupljanja podataka za povijesni slijed, a zbog višestrukog mijenjanja administrativnih granica općina tijekom pojedinih razdoblja, nije bilo moguće prikupiti točne podatke za pojedini otok već je temeljem dostupnih podataka prikazan trend područja u pojedinim razdobljima i glavne posljedice koje su zajedničke cjelokupnom području

Slika 6 Hodogram istraživačkih aktivnosti provedenih na području učenja Dalmatinski otoci

istraživanja. Isti pristup korišten je prilikom izrade scenarija za postojeću razvojnu tendenciju sustava (*business as usual* scenarij).

Slika 7 Povijesni prikaz stanja poljoprivrede i glavnih utjecaja na području učenja (Izvor: Osnovna analiza stanja, 2017)

Prilikom identificiranja postojeće tendencije sustava i gdje će nas to dovesti u 2030. definirani su pokretači (društveni, ekonomski i institucionalni) te stanje i posljedice obzirom na aktivnosti i ponašanje glavnih aktera.

Glavne prijetnje održivom razvoju koje su definirane u Lokalnim razvojnim strategijama LAG-ova cjelokupnog područja podijeljene su u nekoliko kategorija. Apartmanizacija kao prijetnja neplanirane urbanizacije i prostorne devastacije koja ne samo da će poljoprivredne površine na otocima pretvoriti u građevinsko zemljište već će se nekontroliranom i neplanskim izgradnjom obale stvoriti dodatni pritisci na okoliš te ugroziti pretpostavke za razvoj

visokovrijedne poljoprivrede i s njom povezanog ruralnog turizma. Navedeni trendovi dodatno će povećati odljev stanovništva s otoka i povećati probleme vezane s nedostatak radne snage u poljoprivrednom i s njim povezanim sektorima (ugostiteljstvo/turizam). Konsekventno doći će do sve većeg zarastanja poljoprivrednih površina čime će se povećati rizik od požara. Sve to rezultirati će razvojem turizma koji je baziran na uvezenim proizvodima (hrana, namještaj, radna snaga) koji neće biti povezan s lokalnim stanovništvom niti će poticati razvoj

Business as usual

POKRETAČI

STANJE I POSLJEDICE

Slika 8 Scenarij tendencije postojećeg sustava

lokalne proizvodnje i usluga. Takav razvoj ekonomskih aktivnosti dugoročno će dovesti do gubitka bioraznolikosti, onečišćenja okoliša i depopulacije otoka.

Na održanom seminaru akteri iz znanstvenog, javnog, privatnog i civilnog sektora sudjelovali su u diskusiji koja je temeljena na kritici, elaboraciji, mogućnostima i ograničenjima provedbe vizije PPVPV-a na otocima:

"Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege tradicijske poljoprivrede i ruralnog turizma baziranog na lokalnoj ekonomiji"

Seminarom su trebala biti ostvarena tri cilja:

1. raspraviti i definirati viziju PPVPV i s njom povezanih ekonomskih aktivnosti te glavne prepreke za njezino ostvarenje
2. raspraviti i izabrati najrelevantnije inovacije u segmentu poljoprivrednih praksi za PPVPV i definirati inovacijski jaz
3. definirati korake koje treba napraviti za ostvarenje vizije PPVPV na dalmatinskim otocima

Među sudionicima diskusije postojao je konsenzus kako se pojam mozaičnog krajobraza poistovjećuje sa tipičnom lokalnom poljoprivredom niskog intenziteta te kako se radi o temeljenom resursu čije su očuvanje i razvoj nužni za opstanak zajednice.

Slika 9 Strukturirana rasprava u svrhu definiranja PPVPV inovacija, Korčula 14. 7. 2017.

Veliki naglasak stavljen je na probleme koji direktno i indirektno ograničavaju razvoj i očuvanje mozaičnog krajobraza, te općenito lokalne poljoprivrede niskog intenziteta.

Sukladno diskusiji problemi su podijeljeni u nekoliko kategorija

Kategorija	Problem
1. Problemi unutar lokalne zajednice	<p>Depopulacija</p> <p>Inertnost i nespremnost zajednice za individualne ili zajedničke inicijative</p> <p>Nedostatak radne snage</p> <p>Antagonizam prema <i>ruralnom</i> i prema radu na zemlji nasuprot prevladavajuće paradigme <i>brze i luke zarade</i>.</p>
2. Needuciranost lokalne zajednice	<p>Needuciranost na svim razinama u kojoj se uvelike i nalaze uzroci prethodno opisanih problema</p> <p>Neistraženost lokalnih resursa i stanja u prostoru općenito</p>
3. Institucionalna razina	<p>Komplicirano zakonodavstvo</p> <p>Selektivno provođenje zakona</p> <p>Nepovjerenje lokalne zajednice prema zakonodavstvu</p> <p>Nedostatak podrške lokalnim poljoprivrednicima i inicijatorima inovacija od strane relevantnih tijela na svim razinama, od lokalne do nacionalne</p> <p>Neartikuliranost nacionalnih resornih politika do očuvanja ruralnog krajobraza</p> <p>Neprisutnost alata upravljanja/netransparentno upravljanje lokalnim resursima (šumama, vodama, poljoprivrednim zemljištem itd.)</p>
4. Ekonomski problemi	<p>Disbalans na relaciji turizam-poljoprivreda.</p> <p>Dominantni oblik turizma je apartmanski i on je značajan u odnosu na poljoprivredu</p> <p>Poljoprivreda više nije primarna egzistencijalna djelatnost te očuvanje <i>mozaičnog krajobraza</i> nema ekonomsku opravdanost → nauštrb poljoprivrede dolazi do problema opterećenosti djelatnostima koje donose glavninu egzistencije</p>
5. Okolišni problemi	<p>Zbrinjavanje otpada nastalog u poljoprivredi</p> <p>Vizualna i ekološka degradacija koju donosi intenzivna poljoprivreda praćena neprovjerenim i upitnim tehnikama malčiranja i rigolanja krša</p>

Usmjeravajući se iznesenim problemima generirani su specifični ciljevi u vidu ideja i aktivnosti koje bi mogle posredno ili neposredno utjecati na očuvanje i razvoj mozaičnog krajobraza. Više puta je istaknuta **nužnost diversifikacije djelatnosti**. Prva razina diversifikacije diskutirana je

unutar poljoprivredne djelatnosti gdje je istaknuto kako je nužno otvarati ali i regulirati nova tržišta, te kako trebaju imati ograničeni ishod u smislu količine određenog proizvoda i broja proizvođača, moraju biti temeljeni na kapacitetu postojećih resursa i na realnim tržišnim potrebama. Također regulacijom tržišta bi se smanjio proizvodni rizik i spriječila hiperprodukcija. Diversifikacija je diskutirana i u kontekstu **nužnosti razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti**. U tom smislu diskutiran je **koncept 'urbaniteta'** odnosno potrebe za urbanizacijom kao indirektnog temelja za razvoj ruralnosti.

U kontekstu potrebe okretanja trenda u korist poljoprivrede i oblika turizma koji potiče razvoj lokalne poljoprivrede, istaknuta je nužnost prilagodbe poželjnim, danas aktualnim i traženim oblicima turizma temeljenih na autentičnom doživljaju i sudjelovanju u 'lokalnosti'.

Identificirani su nositelji inovacija na području učenja Dalmatinski otoci i osnovne prakse kojima se čuva PPVPV na otocima:

Društvene/ Institucionalne Zakonski okvir/pravna regulativa	LEADER / LAG Slow Food Pelješac Strategija upravljanja NP Mljet Mjere za obnovu suhozida	Zeleni plan LAG-a 5. Pelješka trpeza Mjere za poticanje ekološke poljoprivrede udruga Dragodid	Uredovni dani Krčenje šuma alepskog bora IAKS mjere Program ruralnog razvoja
Proizvodi/tržišta	Rasadnik Anemona	Eko Škoj OPG Komparak	Muzej uja
Poljoprivredne	Branje samoniklog bilja Održavanje suhozida	Sadnja djeteline Nasadi buhača	

Slika 10 PPVPV inovacije područja učenja Dalmatinski otoci

Zaključeno je kako diskutirana vizija PPVPV-a mora biti dobro artikulirana i argumentirana, te kako njezina implementacija mora biti sustavna na način da je potpomognuta postojećim institucionalnim alatima i prilagođena postojećim sektorskim politikama. Vizija PPVPV-a mora stoga imati oblik jednostavne i artikulirane strategije ili akcijskog plana koji obuhvaća kronologiju ciljeva i aktivnosti te raspodjelu dužnosti. Istaknuto je kako se mora pristupiti identifikaciji poljoprivrednih i vezanih djelatnosti prepoznatog potencijala koji će postati nositelj afirmacije PPVPV- a koji je temeljen na inventarizaciji postojećih resursa, stanju tržišta

i primjerima dobre prakse. Na taj način će se doprinijeti argumentiranju ekonomskog potencijala očuvanja mozaičnog krajobraza.

Definirane su aktivnosti koje trebaju biti sastavni dio Akcijskog plana za promociju PPVPV na otocima, jačanje inovacija i transfera znanja:

1. Stvaranje jedinstvenog znanja o jadranskom mozaičnom krajobrazu i njegovom doprinosu PPVPV -u – atlas poljoprivrednih krajobraza predmetnog područja ili jadranske Hrvatske općenito
2. Edukacija kao instant rješenje
  - a. implementacija znanja o lokalnom PPVPV u postojeće kurikulume ili uspostavljanje novih verificiranih školskih programa;
  - b. osposobljavanje stručnog kadra za interpretaciju, upravljanje i planiranje PPVPV -om
  - c. sustavna edukacija kroz civilno društvo
  - d. promoviranje PPVPV-a
3. Cjelovito brendiranje temeljeno ne samo na proizvodu, već i vrijednostima i karakteristikama pripadajućeg 'mozaičnog krajobraza'
4. Razvoj 'urbanog' u službi 'ruralnog' elementa; posredna afirmacija ruralnosti kroz modernizaciju i inovaciju; privlačenje novim djelatnostima (kulturnim, turističkim, društvenim)
5. Jačanje prepoznatih povijesnih ali i novih poljoprivrednih djelatnosti i tehnika gospodarskog, turističkog i društvenog potencijala:
  - a. Revitalizacija 'starih' kultura; npr. samoniklo bilje, uzgoj rogača
  - b. Afirmacija tradicijskih suhozidnih tehnika koje su danas prepoznate ne samo kao nužna poljoprivredna tehnika, već i kao edukacijski, baštinski i ekološki potencijal
6. Sustavno utjecati na regulacije zakona i sektorskih strategija i programa koji direktno ili indirektno mogu utjecati na ekonomsku opravdanost očuvanja i razvoja mozaičnog krajobraza; pregled i analiza vezane zakonske regulative i sektorskih strategija
7. Sustavna prezentacija primjera dobre prakse, odnosno uspješnih projekata koji u predmetnom području doprinose očuvanju i razvoju mozaičnog krajobraza te razvoju održivog turizma
8. 'Strategija razvoja poljoprivrede visoke prirodne vrijednosti' kao alat za implementaciju vizije i mjera PPVPV-a

9. LAG tijelo kao mehanizam/vezivo za vertikalno i horizontalno povezivanje relevantnih javnih tijela, znanosti i lokalne zajednice i implementaciju europskih politika vezanih za očuvanje poljoprivrednog krajobraza – institucionalno jačanje uloge i preuzimanje određenih provedbenih politika

Usvojena je vizija poljoprivrede visoke prirodne vrijednosti na području učenja Dalmatinski otoci:

Očuvan mozaični krajobraz kao rezultat sprege poljoprivrede niskog intenziteta i ruralnog turizma temeljenog na lokalnim resursima i vrhunskim proizvodima.

Bibliografija

1. Andersen, E.; Baldock, D.; Bennett, H.; Beaufoy, G.; Bignal, E.; Brouwer, F.; Elbersen, B.; Eiden, G.; Godeschalk, F.; Jones, G.; McCracken, D.; Nieuwenhuizen, W., van Epen, M., Hennekens, S. and Zervas, G. (2003). *Developing a High Nature Value Farming area indicator*. Retrieved from <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps>
2. Andlar, G. (2012). *Iznimni kulturni krajobrazi primorske hrvatske*. University of Zagreb.
3. Karoglan, S., Darko, T. (2016). *Poljoprivredna staništa važna za očuvanje bioraznolikosti*. Zagreb: Ministarstvo zaštite okoliša i energetike; Avalon Foundation; Ecologica. Retrieved from http://www.dzzp.hr/dokumenti_upload/20170405/dzzp201704051518220.pdf
4. Kazakova, Y., Stefanova, V., & EFNCP. (2010). *High Nature Value Farming in the Western Balkans: Current Status and Key Challenges – a Scoping Document*. Sofia.
5. Chloé Abdessater, Laurianne Bitton-Lebeau, Laetitia Bisiaux, Marie Bourdin, Pauline Briand, Krystel Corsagni, Maxime de Rochegonde, Marc Gomes, Marie Graziella-Cailleau, Zoé Ginter, Robin Le Priol, Johan Litaudon, Elodie Lhuer, Léonard Normand, Iris Parro, M. V. (2017). *Strategic Environmental Management Analysis of HNV in the Dalmatian islands*. Montpellier.
6. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe Brač. (2016).
7. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe LAG 5.(2016)
8. Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske grupe „Škoji“. (2016).